

ÓKORI HŐSÖK, ÓKORI CSATÁK

(Tankönyvkiadó, Budapest 1985. 171 o.)

Kertész István kötetével a Tankönyvkiadó egy új sorozatot indított el „Hadtörténelem mindenkinek” címmel. A kiadó (miért nem a Zrínyi?) helyesen ismerte fel az ókori történelem iránt megnyilvánuló nagy és részben kielégítetlen érdeklődést és várható, hogy a sorozat sikere Castiglione Lászlónak az „Ókor nagyjai” című kötetéhez lesz mérhető.

A nyitókötetben helyet kapott hadvezérek és katoná-politikusok portréi három világtörténeti jelentőségű eseményhez kapcsolódnak: a görög-perzsa háborúkhoz (Miltiadész, Leónidasz, Themisztoklész), a hellenizmus megszületéséhez és virágzásához (Nagy Sándor, Démétriosz) és a pun háborúk korszakához (Pürrhosz, Hannibál, Scipio Africanus Maior). A gördülékeny stílusban feldolgozott életrajzok szervesen illeszkednek az általános és középiskolai tananyaghoz, amelynek a tárgyalt három korszak a legvonzóbb részét alkotja. Igényes kidolgozása és válogatása azonban iskolatípustól független ismeretterjesztő olvasmánnyá avatja, igazolva a *tacitusi* sort: „Nem mindig téved a fáma, némelykor válogatni is tud”.

A választott műfaj, az életrajz, szintén antik hagyományokra tekint vissza. Az itt bemutatott történelmi hősök nagy részét már Plutarkhosz és Cornelius Nepos életrajzgyűjteményeiben megtalálhatjuk. Évezredek olvasottságuk bizonyíték arra, hogy a történelemnek a hősök egyéniségén, tehetségén, erényein és gyarlóságain keresztül való megközelítése örök olvasói igény. A ma olvasója persze nem a reneszánsz-típusú idealizált jellemrajzra kíváncsi, és a könyvben nem is ilyeneket talál. Az ókori történelemkutatás és a klasszika-filológia újabb eredményeit is felhasználó, elemző, értékelő, széles ívű történelmi háttérrel megrajzoló biográfiák állnak előttünk. Igen szerencsés a könyvet az „Antik Róma napjai” és bármely régebbi „Római régiségtan” kötettel együtt használni, mivel ezek hiánytalanul pótolják a mű végéről — sajnálatosan — hiányzó (talán a következő kötetbe bekerülő) fogalmi és tárgyi kislexikont. A kötetben található illusztrációk (Die Kriegskunst der Griechen und Römer, Köln 1981.) hitelesen mutatják be a görög-perzsa-római katonák fegyverzetét, öltözetét és a ma is érdeklődést keltő hadigépeket.

A szerző ugyanakkor olyan ismereteket közvetít, csempész vissza köztudatunkba, amelyek a humanista gimnázium eltűnéséig Európa-szerte, így hazánkban is, jelen voltak.

Az ókor nagy hadvezérei és a csatákban alkalmazott taktikájuk, az antik hadtudományi írók munkássága egészen az újkorig meghatározta a hadtudomány fejlődését. A VII. században ölt Sevillaí Isidorus, az antik kulturális örökség egyik első koraközépkori összefoglalója is érdemesnek tartotta főművében a katonai ismeretek összefoglalását. Idézi Ciceró fejtegetését a háború igazságos és igazságtalan jellegéről, leírja a római hadijelvényeket, hadigépeket, a hangjelzéseket, a hírszerzést. Az ókori hadtudomány klasszikusai — Caesar, Vegetius — a középkorban a gyakran másolt és olvasott szerzők közé tartoztak. A reneszánsz a görög szerzőket is értékeli, így Polübiosz és Ailianosz munkáit. Az érdeklődést jól mutatja, hogy a XV—XVI. században Ailianosz műve latin, olasz, francia, angol nyelven nyomtatásban, számos kiadásban jelenik meg (Jähns, Max: *Geschichte der Kriegswissenschaften vornehmlich in Deutschland*. 1—2.).

A gyalogság súlyának a megnövekedése a XV. századi Európában a klasszikus szerzőket nélkülözhetetlenné tette. Nem véletlen, hogy a németalföldi hadügyi reform kidolgozói, Orániai Móric és Lajos Vilmos Vilmos figyelmé mindenekelőtt Ailianosz és Böles Leo munkái felé fordult. Tőlük vették át a menetek végrehajtásának, az alakzatváltozások, különböző fordulatok fajtáit, az alaki kiképzés gyakorlatát, a műszaki munkák gyakorlatoztatásának szokását. Lajos Vilmos külön tanulmányokban vizsgálta a cannae-i csata, vagy Hannibál és Scipio Africanus küzdelmének katonai vonatkozásait.

Zrínyi Miklós hadtudományi munkáiban kikapadhatatlan példatár szerepét töltik be az antik hadvezérek, csataleírások, amiket saját gondolatrendszerre bizonyítására és érthetőbbé tételére használt fel. Mintegy a „Párhuzamos életrajzok” mintájára kora hadi viszonyait és a klasszikus kor történelmi eseményeit szoros egységben szemléli, belőlük azonos taktikai, stratégiai törvényszerűségek megállapítására lát alkalmat. Így a kellően ki nem használt győzelem példaként a szalamiszi és a törökök felett aratott lepantói győzelem között megfigyelhető hasonlóságra utal. A „Vitéz hadnagy” aforizmagyűjteménye teljes egészében Tacitus idézeteken alapszik.

Az elmondottakkal egy, az ókori hadtudomány utóéletével és hatásával foglalkozó előszóra, vagy utószóra vonatkozó hiányérzetünket is jeleztük. „A klasszikusok nem csu-

pán közvetlenül szólnak korunkhoz, hanem a középkori és koramodern gondolkodás értelmezésének a kulcsát is rejtik, mely viszont kortársi világunk közvetlen előzménye.” (Paul Oskar Kristeller.) A klasszikusoknak a későbbi gondolkodásra és tudományra tett hatása mutatja meg, hogy lehetséges tanulni a múlttól és ugyanakkor eredetinek is lenni.

A tanárok és diákok figyelmébe egyaránt ajánlható sorozat további — ókori, középkori és újkori — köteteit is érdeklődéssel várjuk. Ismertetésünket egy Zrínyi által is használt Tacitus-idézettel zárjuk: „Unum esse in armis salutem, sed ea consilio temperanda”. Ehhez segít hozzá a hadtörténelem alaposabb ismerete.
Veszprémi László

TÁRSADALOM-ÉS MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

MÁLYUSZ ELEMÉR EMLÉKKÖNYV

Szerk.: H. Balázs Éva, Fügedi Erik, Maksay Ferenc

(Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 456. o.)

A kiváló történettudós 85. születésnapjára állították össze tanítványai és tisztelői e tanulmánykötetet. A Mályusz Elemérnek ajánlott opusszal az utóbbi évek egyik leg-színvonalasabb történettudományi kötetét veheti kézbe az olvasó. Ez azért is örvendetes, mivel a magyar könyvkiadásban az emlékkönyv-műfaj az utóbbi évtizedekben már-már elsorvadni látszott — bár egyetemi tanszékek kiadásában színvonalas kötetek jelentek meg Horváth Jánosnak, Sinkovics Istvánnak, Kumorovitz L. Bernátnak ajánlva stb. —, a kötet azonban bizonyítja, hogy ezért nem a műfaj hibáztatható.

Az írások a magyarországi feudalizmus korszaka társadalom-, gazdaság- és ideológia-történetének számtalan témáját és vonatkozását érintik. Így ismertetésünkben sem szorítkozhatunk csak a szorosabb értelemben vett hadtörténelmi írások értékelésére, hiszen ezzel a középkori társadalmi életét a rá jellemző összetettségtől és sokszínűségtől fosztanánk meg.

Gerics József Kálmán-kori krónikáink és legendáink koronafogalmát elemezte. A Képes Krónikának a mogyoródi csatát leíró 120. fejezete tendenciáját elemezve kimutatja abban VII. Gergely Gézához küldött levelének ismeretét. Felhívja a figyelmet a fejezet pápaellenes élére, s a szerző eljárásának Widukind császárpárti megfogalmazásaival való hasonlóságára. A 133. krónikafejezet tanúsága szerint a Salamon detronizálásának elvi jogtalanságát hirdető legitímista felfogás későbbi az idoneista krónikaszerkesztésnél. Az idoneista felfogás Kálmán király idejére utal, amire a szerző meggyőző filológiai érveket a Hartvik-féle legendában talál. Hartvik a magyar királyoknak juttatott jogok esetében

pedig a ravennai antigregoriánus hamisítványokat követte. A 120. krónikafejezet és a Hartvik-legenda — tartalmukat tekintve — egymás mellé állíthatók, noha feladatuknak eltérő módon feleltek meg.

Vajay Szabolcs Árpád-házi Jolánta, II. András leánya, Hódító Jakab aragon király felesége magyar kíséretének a tagjairól közölt új adatokat, akik többek között Valencia 1238. évi ostrománál is vitézkedtek.

Szűcs Jenő az 1267. évi dekrétum keletkezési körülményeinek és a köznemesség kialakulásának kapcsolatát mutatta be. Felfogása szerint a „serviens” és a „nobilis” megnevezést illető látens terminológiai vita a formálódó köznemesség és a királyi hatalom közti felfogáskülönbségről árulkodik. Nem egyszer utal Mályusz Elemérrre, aki felhívta a figyelmet a „nobilis” jelző terjedésének a hadireformhoz való kapcsolódására, a „nobili apparatus” felszerelt servienek számának növekedésére. Mivel már a tatárjárás előtt megindult a „de genere” alsó és a „servientes regis” felső zónáiban elhelyezkedők összeolvadásának folyamata, az 1267. évi esztergomi gyűlésen e csoport érvényesítette érdekeit. A szerző álláspontja szerint alulról, a megyéből a királyi udvarba alkalmoszerűen felszívárogtak ugyan a nemesi autonómia és korporatív öntudat nyomai, a király azonban a mögöttük meghúzódó társadalmi változásokat csak hallgatólagosan vette tudomásul, hiszen a még hatalom nélküli nemesi collegium mellett a királyi megye működésképes volt. A nemesi rendi öntudat alapelemei így már akkor kialakulóban voltak, amikor „a hűbéri szervezet alapelemei még éppen csak csíráztak”. E témához kapcsolható — az azóta elhunyt — *Maksay Ferenc* áttekintése is a magyarországi